

Kredo

Müstəqil ictimai-siyasi, publisistik qəzet № 25-26 (1203-1204) 8 aprel 2024-cü il Qiyməti 1 manat

Qəzet 1999-cu ilin oktyabrından çıxır

ANAR - KİM NECƏ GÖRÜR?

Xalq yazıçısı Anar haqqında yazılanlar üzərində düşüncələr

Şəddat CƏFƏROV,

iqtisadiyyat elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, Azərbaycan və Rusiya Yazıçılar və Jurnalistlər Birliklərinin üzvü, Beynəlxalq Yazıçılar Birləşməsinin üzvü

—Uzaqdan görünən dağın özəməti haqqında çox yazılıb, çox deyilib. Həqiqətən, dağların özəmətinə ondan uzaqlaşdıqca daha aydın görmək mümkündür. Bəlkə də bu bir təbiət görüntüsüdür. Çox vaxt qələm sahibləri bu bənzətməni dövrün görkəmli adamlarına, qüdrətli müasirlərimizə də şamil edirlər. Ancaq mənə elə gəlir ki, zamanın qüdrətli simaları fikir aydınlığı, obraz parlaqlığı ilə elə öz zamanında, öz müasirlərinin içərisində də bütün özəməti ilə görünə bilər. Yaxından duyulan, görülən özəməti, şübhəsiz, şərtləndirən amillər var. Söhbət şəxsiyyətdən gedir.

Şəxsiyyəti qüsurlu olanların yaradıcılığı nə qədər zəngin olsa da, zamanında mühitin rəğbətini axıracan yığa bilmir. Amma şəxsiyyət bütövlüyü yaradıcılıqla həmahəng olanda istər-istəməz insanlar bu bütövlüyə sonsuz sevgi və qibtə hissi ilə yanaşır və demək, belə insanların ucalığı da elə öz zamanında sevgilərə müşayiət olunan qürur doğurur.

Mən Anardan danışmaq istəyirəm. Zənnimcə, şəxsiyyət və yaradıcılıq bütövlüyü, həmahəngliyi onun obrazında tam görünə bilər. Hətta bütün zamanlarda olduğu kimi böyüklerin, ucaların bədxahları belə Anarı danılmaz məntiqlə inkar edə bilmirlər. O, zaman-zaman cəmiyyətin önündə olmağı özünün missiyası bilib və bunu təkce missiya kimi yox, millətin doğması, vətənin vətəndaşı kimi özünə borc bilib.

Bəlkə də bu qeydləri yazmağa lüzum görməzdim. Ancaq dövrümüzün tarixin sınaqlarına məruz qalmamış elə adamları peyda olur ki, onlar Anarın ünvanına özlərini işfə edən iradlar bidirməyə çalışırlar. Doğrudur, onların yazdıqları ictimai mühitə təsir etmək gücündə

deyil. Amma necə deyirlər, milçək də könül bulandırır axı. Dostum Əli Rza Xələflinin "Ağlın və işığın birliyində ölməzliyin həqiqəti - Anar" əssesini "Kredo" qəzetinin birinci səhifəsində oxudum. Yazının yanında Anarın bu gününü ehtiva edən portreti verilib. Mənə elə gəldi ki, bu portret özəmətli bir dağın qüdrətini özündə əks etdirən sal bir qaya heykəlidir. Sanki ilahi bir qüdrət əli ilə qayanın çox cüzi çınqıllarını cilalayib Anar heykəlini

əsərləri Azərbaycan cəmiyyətinin taleyini düşünən insanın mənsub olduğu xalqa deyəcəyi əbədi həqiqətin sözlə ifadəsidir. İctimai-siyasi həyatın ən ağır dövrlərində insanları qarşılaşma biləcəyi qəzalardan keçirmək missiyası mənəvi baxımdan onun üzərinə düşüb. Bütün siyasətlərin xalq, vətən naminə qəbul etdikləri qərarların hamısında Anarın qəlbinin odundan düşən işıq var. Həqiqət elə fenomenidir ki, onu görünməzliyə qarşq etmək

həqiqəti öldürə bilsəydi, onda özünü məhv etmiş olardı.

Mən demək olar ki, Anarla həmyaş idəm. Üç yaş məndən böyükdür. Amma mənə elə gəlir ki, Anar iki əsrin təkce övladı yox, həm də atasıdır. Onun ən təlatümlü zamanlarda, ictimai-siyasi kateklizmlərin tüğyan etdiyi vaxtlardakı çıxışlarının şahidi olmuşam. Kimsədən çəkinmədən, nəyisə gözünün altına almırdan həqiqət hesab etdiyini millətə çatdırmağa çalışıb.

Anar təbiət etibarını ilə millətə yanın ziyalıdır. Onun təkce "Qəm pəncərəsi" filmi, yaxud "Uzun ömrün akkordları - Üzeyir ömrü" filmləri onun nə qədər uca amallarla yaşadığını göstəricisidir. Hərdən mənə elə gəlir ki, Anar bu filmlərdə həm də özünü çəkib. Çünki "Qəm pəncərəsi"ndə özü Mirzə Cəlilləşir. "Üzeyir ömrü"ndə sanki Üzeyirləşir... Bir sözlə, mənə elə gəlir ki, Anar əsərlərində vətənləşməyin ən gözəl nümayini yaradıb.

Mənə elə gəlir ki, Anarın tarix kimi öyrənmək lazımdır. Zaman-zaman qavranılan insanlıq kitabı kimi öyrənmək lazımdır. Hər oğulun işi deyil 80-i ötüb 90-a doğru yeriyəsən və bu yolda, əgər buna uzun yol demək mümkünsə, dövrün dörd bir yanımızı aldığı bataqlıqlar zəminindən kiçik bir ləkə də sənə üstünə düşməyə. Belə obrazla necə fəxr etməmək olar? Akademik İsa Həbibbəyli "Vətəndaşlıq mövqeyi və müasirlik" adlı çox əhəmiyyətli yazısının əvvəlində qeyd edir: "Xalq yazıçısı Anarın adı çox əhəmiyyətli Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli yaradıcılarının sırasına daxildir. O, Azərbaycan ədəbiyyatının müasir dövrünün böyük ədəbiyyatını yaradan əsas ədəbi simalardan biridir. Son altmış ilə yaxın bir dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatının keçdiyi keşməkeşli və şərafi yolun məsuliyyətini də, uğurlarını da Anarın yaradıcılığı olmadan təsəvvür etmək çətinidir. XX əsrin altmışıncı illərində Azərbaycan ədəbiyyatında baş vermiş "altmışıncılar" ədəbi axınının möhkəm və dayanıqlı olmasında, yetmiş-səksəninci illərdə ədəbi-ictimai mühitdə ümummilli ideallar uğrunda aparılan mübarizədə və nəhayət, müstəqillik dövründə yeni ədəbiyyatın yaradılmasında, bədii fikrin ölkə maraqlarına xidmətə istiqamətləndirilməsində Xalq yazıçısı Anarın özünəməxsus xidmətləri vardır.

yaradıb tanrı. Ə.R.Xələfli yazır: "Çünki Anar tapındığı insanlıq idealına təkce yazısı ilə yetməyib, həm də şəxsiyyəti ilə bu idealın özünə çevrilib. "Ağ qoç, qara qoç" romanı, "Azərbaycanlılıq haqqında düşüncələr", "Yaşamaq haqqı"...

mümkünsüzdür. Həqiqətin ölməzliyi Anar...". Burada diqqətimi çəkən "həqiqətin ölməzliyi" ifadəsidir. Demək, insanlığın təbiəti nə qədər ziddiyyətli olsa da, o, həqiqəti axıracan öldürə bilmir. Çünki axı bu həqiqətlərin müəllifi də insanlıqdır. Əgər insanlıq

Davamı 2-ci səhifədə

Əvvəli 1-ci səhifədə

Hələ keçmiş Sovetlər İttifaqı dövründə Azərbaycan ədəbiyyatının hakim ideologiyasının təsirindən çıxaraq gerçək həyatı, real və təbii insan obrazlarını əks etdirməyə doğru inkişaf etdirilməsində Anarın böyük rolu vardır. O, həyat hadisələrinin gerçəkliklərini, adi, sadə, siravi insanların mənəvi aləmini və həyəcanlarını ədəbiyyata gətirməklə milli bədii təfəkkürün müasir imkanlara malik olduğunu nümayiş etdirir". Bu kiçik mətnin içərisində elə xüsusi məqamlar var ki, diqqət eləyə bilən hər kəs Anarın ilk gəncliyindən üzü bəri aparıcı bir şəxsiyyət, ədəbi lider kimi danılmaz olduğunu görmək olar. Biz altmışıncıların ümumi axınında Anarı şəxsiz, mübahisəsiz lider kimi qavramışıq. Ola bilsin ki, bu pleyedanın sırasında Anardan yaşca böyük olanlar da var. Amma biz kimliyindən asılı olmayaraq altmışıncıların lideri kimi Anarın yerini mübahisəsiz qavrayırıq. Zənnimcə, akademik İsa Həbibbəyli də məhz Anarı bu baxımdan dəyərləndirmək istəyib. Çünki ictimai və ədəbi düşüncəmizin inkişafında, irəliləməsində Anarın özünəməxsus xidmətlərini ayrıca qeyd edir.

Akademik İsa Həbibbəyli Anarın yaradıcılığını kifayət qədər dərinləndirir. Elə ona görə də dərin tədqiqat təsiri bağışlayan məqaləsində sənətkarın ayrı-ayrı zamanlarda ictimai düşüncəyə təsir göstərə bilən əsərlərini yada salır. Əslində bu o deməkdir ki, Anar mənəvi durğunluq zamanlarında belə ədəbi düşüncəni hərəkətə gətirmək vasitəsi ilə cəmiyyətə təsir göstərməyə çalışıb. O, cəmiyyəti hərəkətə gətirmək yolu seçir.

Azərbaycanda müstəqilliyin bərpası uğrunda mübarizə dövründə cəmiyyət ziddiyyətli düşüncələr arasında qalmışdı. Sovet imperiyasının çöküşü hiss olunsa da, tarixin hansı yolla gedəcəyi hələ o qədər də aydın deyildi. Hər cür aventuralar baş verə bilərdi. Zənnimcə, burada QKÇP hadisəsinə də yada salmaq başa salmaq bəs edər ki, cəmiyyəti hansı təhlükələr gözlədiyini dərk edə bilək. İndi bunlar tarixdir. Ötüb-keçmiş tarixi təhlil etməyin, özü də düzgün təhlil etməyin çətinliyi olsa da, ziddiyyətlərin qarşı-qarşıya gəldiyi zamanda düz yolu görmək hər kəsə nəisib olmur. Görünür, bu amili nəzərdə tutan İ.Həbibbəyli yazır: "Müstəqillik dövründə yazdığı əsərlərində Anar sadə, təbii real obrazlar vasitəsilə ictimai və milli-mənəvi özünüdərk keyfiyyətlərini daha da qüvvələndirmişdir. Bu mərhələdə sənəddi bədii nəsrə müraciət onun memuarçılığa meylinə yox, cəmiyyətə, ədəbi mühitə, talelərə, insanlara daha real və obyektiv mövqedən qiymət vermək niyyətinin ifadəsidir. Bu mənada "Sizsiz" romanı (1992) Xalq şairləri Rəsul Rza və Nigar Rəfibəylinin tale romanı olmaqdan başqa, həm də milli sənəddi romanın inkişafında yeni mərhələdir. "Otel otağı" povesti (1999) müstəqillik dövrünün başlanğıcdakı çətinliklərini və açılan yeni dünya ilə bağlı mürəkkəb olayları realistikəsinə əks etdirən orijinal nəsr əsəridir. Müstəqilliyin bəxş etdiyi "qapıların açılması"nın ədəbiyyatı kimi meydana çıxan "Otel otağı"nda bir azərbaycanlının Türkiyə səfəri zamanı qarşılaşdığı çətinliklər

ANAR - KİM NECƏ GÖRÜR?

Xalq yazıçısı Anar haqqında yazılanlar üzərində düşüncələr

fonunda eysforiyaya varmadan, qardaş ölkə sevgisi və fəndgir insanların "qazanmaq" niyyətləri realist səhnələrlə təsvir olunaraq ümumiləşdirilmişdir. "Ağ qoç, qara qoç" povesti (2004) Azərbaycan ədəbiyyatının müstəqillik dərsi kimi səslənir. Ağ qoçun belində gəlib çatdığı "Xoşbəxtlər ölkəsi" yazıçının "Utopik cəmiyyət" kimi təsvir etdiyi yeniyetmə müstəqillik qazanmış və çətinlikləri olan müstəqil Azərbaycandır. "Qara qoç" mifi isə Anarın işıqla qarantlıq müqayisəsinə diqqəti çəkməklə, oxucusunu düşündürmək, ayıq olmağa çağırmaq qayəsini ifadə edir. Bu əsərdə azərbaycançı müəllifin əldə olunmuş dövlət müstəqilliyini şərq qüvvələrdən qorumaq, azadlığın qeydində dayanmaq arzuları diqqətə çatdırılır". Əlbəttə, Anarı ən müxtəlif tərəflərdən xarakterizə etmək olar. Akademik də elə bu yanaşma ilə Anarı qüdrətli publisist, böyük nasir, cəmiyyəti silkələmək gücündə olan dramaturq və ssenarist kimi görür. Biz onun qeydlərində ədəbi-mənəvi mühitimizin Anarını görünən və görünməyən tərəfləri ilə qavramaq üçün kifayət qədər əsaslı dəlillərlə qarşılaşırıq.

Anar heç bir söhbət ola bilməz ki, bütün varlığı ilə milli sənətkardır. Özü də o ne qədər milli sənətkardırsa, bir o qədər də beşəri ideallara sadiq sənətkardır. Anarın müasirləri onun yaradıcılığının milli ruhunu ayrı-ayrı zamanlarda dəfələrlə təsdiq edə bilər. Xalq yazıçısı Elçin Anarın hünerli vətəndaş, mükəmməl azərbaycanlı xarakterini və milli ruhunu xarakterizə edən qeydlərində

yazır: "... Anar öz doğma xalqının tarixi və taleyi kontekstində yaradıcılığı yüksək qiymətə malik görkəmli ədibdir. Mən əvvəllər də dəfələrlə yazmışam ki, sənətdə və o cümlədən də, təbii ki, ədəbiyyatda sənətə aparan yol millidən keçir, milli kökləri olmayan sənət başəri yox, zahirən kosmopolit pərdəsinə bürünmüş bir şeydir, çünki böyük mənada kosmopolitliyin özü üçün də millilik keçilmiş bir mərhələdir.

Anar milli ədəbiyyatın, milli mədəniyyətin maraqları ilə yaşayan və həmin maraqları ən yüksək tribunalarından müdafiə etməyə qadir bir intellektual, həmin milli ədəbiyyata, mədəniyyətə nəinki səriştəli qiymət verməyi bacaran, eyni zamanda həmin mənəvi dəyərlərlə fəxr edən görkəmli ədəbiyyat, mədəniyyət xadimidir.

Anar, necə deyirlər, qaniyla, canıyla öz xalqına bağlı olan, genetik yaddaşa, zövqə və təassübkeşliyə malik qələm sahibi olan bir vətəndaşdır. O, azərbaycanlı xarakterinin, indi dəbdə olan sözlə desək, mentalitetinin koloritini duyan, hiss edən, mənim uzun illər boyu tanıdığım az adamlardan biridir". Bu qeydlərdən aydın görünür ki, Anar cəmiyyətin milli ruhunu qorumağı da vacib hesab edib. Onun zəngin yaradıcılığı insanların gələcəyə inamını qoruyub. Bütün varlığı ilə, qəlb odu ilə yazıb-yaradan sənətkar sözün enerjisindən onun çoxqatlı dərinliklərinə varmaqla məhərrətə istifadə edir.

Maraqlıdır ki, Anar ədəbi mühitin mübahisələr dalğasında mübahisə obyektinə olsa da, son nəticədə düzgün qavranılan mövqeyi ilə qalib gəlir.

Çünki insanlar sənətkarın həqiqətə necə axıracan sadiq qaldığını hiss edirlər. Bu sadiqlik, sədaqət bütün hallarda tarixi gerçəkliyin düzgün əks etdirilməsindən keçir.

Akademik Teymur Kərimli Anar haqqında maraqlı bir yazısında zaman-zaman mübahisə doğuran Təhminə və Zaur obrazlarına özünəxas çalarla münasibət bildirir. Və eyni zamanda öz qənaətlərini əsaslandırmaq üçün Ulu Öndərin qeydlərini və Füzuli düşüncəsini də diqqətə çəkir. Anarın psixoloji təhlillərlə yaratdığı obrazın mahiyyətində biz əsl insanı görə və qavraya bilirik. Görünür, akademik Teymur Kərimli də məhz bu məqamları göstərmək istəyib: "Başəriyyətlə milliliyin üzvi vəhdətini (kursiv mənimdir - T.K.) təşkil edən çoxcəhətli yaradıcılığınız cəmiyyətimizdə milli şüurun aşılmasına və xalqımızın bir çox ölkələrdə tanınmasına xidmət etmişdir." (Heydər Əliyev. Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı, s. 499.)

Ulu Öndərin məktubunda işlətdiyi "başəriyyətlə milliliyin üzvi vəhdəti" ifadəsi, heç şübhəsiz ki, Anarın Azərbaycan klassik ədəbiyyatını nə qədər gözəl bildiyinə və yerli-yerində istifadə etdiyinin işarəsidir.

Anarın "Bəsmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi" birbaşa Füzuli yaradıcılığının təsiri altında qələmə alınmış mükəmməl bir eşq dastanıdır. Dastanlarımızda olduğu kimi, burada da nəsr və nəzm bir-birini üzvi surətdə tamamlayır.

"Bəsmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi" romanı on səkkiz fəsil və epiloqdan ibarətdir. Bunların hamısı Füzulinin ölməz yaradıcılığından alınmış dahiyənə beytlərlə başlayır ki, bu da əsərə ürayəyətən bir orijinalıq verir.

Birinci fəsilin epigrafında verilmiş beyt həmin bölmənin daxili nuhu ilə tam hamahəngdir:

Bu vəisə yuxu əhvalı demək mümkün idi, Əgər olsaydı yuxu didəyi-giryarımda.

Bu fəsildə əsəri üç nöqtədə sonra kiçik hərflə başlayır. Zənnimizcə, bu da klassik ədəbiyyatdan, eləcə də Füzuli nəsrindən yaradıcılıqla bəhrələnmənin birbaşa sübutudur". Maraqlıdır ki, Teymur Kərimli Anarı Füzulinin yazıçı qardaşı adlandırır. Yazısının sonunda isə qeyd edir ki, "Füzuli və Anar" mövzusu diyi görünməyən derya timsalındadır.

Əlbəttə, Anar bütün yaradıcılığında klassik dəyərlərə, ənənələrə bağlı olduğunu işlədiyi mövzuların motivində təsdiq edir. Biz Anarın publisistikasında açıq döyüşən qələmi müşahidə ediriksə, bədii yaradıcılığında insan hissələrinin dərin qatlarına nüfuz edib alt qatlardakı hissələri, duyğuları üzə çıxarmaq baxımından nəsrində də əvəzsizdir.

Əvvəli 3-cü səhifədə

Maraqlıdır ki, akademik Nizami Cəfərov da müstəqilliyimizin düşüncələrdə formalaşması yolunda Anarın xidmətlərini yüksək qiymətləndirir. Məlumdur ki, müstəqillik uğrunda mübarizə amal baxımından birlik yaratsa da, müstəqilliyə yetmək yolunda bir çox düşüncə fərqlərini meydana çıxardı. Bir növ hər kəs öz təbiətinə uyğun üsul və vasitələrdən istifadəyə can atırdı. Bu da istər-istəməz bir çox hallarda toqquşmalara, qarşıdurmalara gətirib çıxarmalı idi. Belə toqquşmalar, qarşıdurmalar az və ya çox dərəcədə baş verdi. Xalq hərəkatının liderləri arasında ixtilflər yarandı. Hətta özünü hərəkatın böyük xadimləri hesab edənlərdən bəziləri Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə xələl gətirəcək əməllərə də yol verdilər. Bütün hallarda Azərbaycan ziyalıları düşüncələrdəki bir çox qaralıqların üzərinə işıq saldılar. İnsanları həqiqəti məhz ziyalıların mövqeyindən qavrayır, daha düzgün yolu ziyalıların yolu hesab edirdilər.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi akademik Nizami Cəfərov birmənalı şəkildə Anarın həm şəxsiyyət, həm də yaradıcılıq baxımından örnek olduğunu siyasi elitadan sarıv insanlara qədər hər kəsin mübahisəsiz qəbul etdiyini yazır: "Azərbaycan xalqının ümummilli lideri (və müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu) Heydər Əliyev böyük yazıçı-mütəfəkkirin yaradıcılığına həmişə yüksək qiymət vermiş, xalqına ürəkdan xidmət edən bütün milli ziyalıları kimi onu da hələ yetmişinci illərdə hər cür siyasi-ideoloji təqiblərdən qorumaqla sərbəst fəaliyyət göstərməsi üçün zəruri şərait yaratmışdı. Ümummilli liderin uzaqgörənliyi idi ki, sonralar İsmayıl Şıxlı, Bəxtiyar Vahabzadə, İsa Hüseynov (Muğanna), Xəlil Rza Ulutürk, Nəriman Həsənzadə, Anar, Yusif Səmədoğlu, Fikrət Qoca, Vaqif Səmədoğlu, Elçin kimi ziyalıları Azərbaycan xalqının müstəqillik uğrunda mübarizəsinin önündə getdilər. Və Anarın o çətin, mürəkkəb, hər cür təxribatların meydan suladığı illərdə cəsarətlə dediği sözlər bu günə qədər yadındadır: mən nə "yuxarılar"ın, nə də "aşağılar"ın diktəsi ilə hərəkət etmirəm... Azərbaycan ziyalısının bu cür müstəqil düşüncə (və həyat) yolu olmasaydı, əlbəttə, Azərbaycanın indiki müstəqilliyi də olmazdı". İndiki zamanın sonundan baxanda yeni nəsil üçün, yeni tarixi görməmiş, öyrənməmiş iddialar üçün bu fikirlər bir qədər mübahisəli görünə bilər. Amma tarix, tarixi həqiqət bundan ibarətdir ki, Anar təbiət etibarini ilə müstəqil olma bildiyi bütün hallarda ayrı-ayrı qrupların yox, bütövlükdə xalqın mənafeyini əsas götürürdü. Əlbəttə, Anar Azərbaycan ədəbiyyatının da sarsılmaması yolunda çox cəfərlər dözüb. Çox fədakarlıqlar göstərmiş. Heç kimə sirr deyil ki, bu gün Yazıçılar Birliyinin yaşamasında, ədəbi dərgilərin davamlı şəkildə nəşr olunmasında Anarın böyük ədəbiyyat təossübkeşliyinin əvəzsiz rolu var. Bütün bu məsələləri həqiqi ədəbiyyat cəfəkləri, o dövrün şahidləri olan söz-sənət adamları yaxşı bilir. Bütün bu deyilənlərə rəğmən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Anar kimi ziyalıların

ANAR - KİM NECƏ GÖRÜR?

Xalq yazıçısı Anar haqqında yazılanlar üzərində düşüncələr

əməlləri təkcə öz zamanları üçün deyil, gələcək zamanlar üçün də təsir gücündə olacaq. Akademik Nizami Cəfərov sözünə davam edərək Anarın mükəmməl şəxsiyyətini də onun ilə böyük əsəri hesab edir: "Anarın bir missiyası yeni ədəbiyyat yaratmaqdırsa, ondan az əhəmiyyətli olmayan digər missiyası mənsub olduğu xalqın ədəbiyyatını yeni təfəkkür mövqeyindən təhlil, təqdim və təbliğ etməkdir. "Dədə Qorqud"dan başlamış Səməd Vurğuna qədər elə bir Azərbaycan ədəbiyyatı klassiki yoxdur ki, Anar onun haqqında öz mötəbər sözünü deməmiş olsun... Anarın çoxşaxəli yaradıcılığı (və bu yaradıcılığın ən mükəmməl əsəri olan bütöv Şəxsiyyəti!) elə bir milli-mənəvi sərəvərdir ki, heç zaman tükənməyəcək, həmişə xalqın mədəni yüksəlişinə xidmət edəcək... Bir epos müasirliyi (və enerjisi ilə) ilə...". Göründüyü kimi Nizami Cəfərov Anarı təkcə yazıçı kimi yox, ədəbi prosesi mükəmməl bilən bir ədəbiyyat xadimi kimi də xarakterizə edir. Yəni Anar yeni təfəkkür mövqeyindən ədəbi prosese doğmaliqla yanaşmağı bacarır. Anarın ən böyük üstünlüklərindən biri də bundan ibarətdir ki, o, bütün həyatı boyu, hətta ona qərəzli münasibətlə bədxahlıq göstərənlərə qarşı da düşmənçilik mövqeyi tutmayıb. Özünün mükəmməl ziyalılıq səviyyəsini, şəxsiyyət əsilzadəliyini hər vaxt qoruyub-saxlayıb. Anar ardıcıl olaraq sağlam düşüncəli yeni nəsil yaradıcıları xüsusi qağığı ilə irəli çəkər, onlara böyük etimad göstərər. AYB-nin rəhbərliyindəki gəncləşməni, cavanlaşmanı da məhz bu yöndən izah etmək olar.

Görkəmli şairimiz, böyük sənətkar Nəriman Həsənzadə də Anarın mənsub olduğu ailənin necə böyük mənəviyyat akademiyası olduğunu özünəməxsus bir səmimiyyətlə qeyd edir: "Günlərin bir günü Rəsul müəllim mənə Anarın toynuna çağırdı. "Hədiyyəsiz-filsənsiz. Eləcə özün gəl", - belə bir tapşırıq da verdi. Onda toylara hədiyyə aparırdılar. İndi pul salırlar. Hər dövrün öz adətini. Anar müəllim Yazıçılar Birliyinə sədr

seçiləndə, mən də ona səs verənlərin sırasında idim. Sonralar Anar müəllimin sədr olduğu müddətdə mən "Ədəbiyyat və İncəsənət" qəzetinin baş redaktoru vəzifəsində işlədim. Sədrimizin mənə tapşırıqlar verdiyi yadıma gəlir, bu da təbiidi. Göstərişlər verdiyi olmayıbdı. O, böyük, mütəfəkkir və yazıçı kimi idarəçiliyin də, rəhbərliyin də estetikasını, anatomiyasını, fəlsəfəsini gözəl bilir. Xeyirxahdı, tarixi şəxsiyyətlərin layiqli varisidi. Bu günlərdə qələm qarşımızın həyat yoldaşı, musiqişünas-alim Zəmfira xanım Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü - akademik seçilmişdir". Bu qeydlərdəki adlara diqqət etmək sadəcə bir həqiqəti bizə anladır ki, böyük insanların əhatəsində olanlar həmişə mənəvi ucalığı, böyüklüyə can ata bilirlər.

Ayrı-ayrı tədbirlərdə, yığıncaqlarda, yeni ədəbi mühiti izləyə bildiyim 50 ildən çox müddət ərzində böyük simaların Anara hörmət və ehtiramını ardıcıl olaraq müşahidə etmişəm. Görmüşəm ki, kifayət qədər imkanları, şöhrəti olan ləyaqətli ziyalılarımız Anara hər vaxt xüsusi sevgi ilə yanaşırlar. Azərbaycanın Xalq Şairi Nəriman Həsənzadə hələ 2017-ci ildə Anara bir şeir həsr edib. Həmin şeirin səmimiyyət motivi bu gün də öz dəyərini qoruyub saxlayır. Biz bu şeirdə həm də görkəmli sənətkarın Anara sevgisini duyuruq:

Mən sənə toynundan çıxıb gəlmişəm,
Oynayıb, oynandan çıxıb gəlmişəm.
Mən o toy ayından çıxıb gəlmişəm,
Düşüb dost izinə gəlmişəm, Anar.
Çəncədə - zəmiydi Rəfibəyliyə,
Gəncikli oraqla biçib getdilər.
O ağı göyərçinlər uçub getdilər,
O sürgün səsinə gəlmişəm, Anar.
Mənim də sevdiyim aşığı, sazı,
Burdə Kür çayıdı, orda Arazdı.
Otuz illiyinə otuz söz azdı,
Sinəmdə xəzinə gəlmişəm, Anar.

Xalq şairi Nəriman Həsənzadənin üç bəndlik şeirində həm öz həyatının, həm də Anarın keçdiyi yolun sağlam mahiyyəti açıq-aydın görünür.

Rəmzlərlə ifadə olunan poetik düşüncənin içərisində elə fikirlər özünə yer alıb ki, biz həm müəllifin, həm də Anarın həyatının heç də rəvan olmadığını hiss edirik, görürük. Bir sözlə, Nəriman Həsənzadə Anarı vətənin özünə bənzədir. Mahiyyətcə doğrudur, böyük oğullar yurdun Kürü, Arazıdır.

Anar haqqında yazılanların hamısını bir araya cəmləmək mümkün olsaydı, yaqin ki, on cildlərlə cəmlənmiş düşüncə məhsulları yaranardı. Bu yerdə mən istedadlı filosof-tənqidçi Sabir Bəşirovun da adını çəkməyə bilmərəm. Sabir Bəşirov uzun illər əvvəl hələ Anar haqqında, demək olar ki, ciddi bir tədqiqat əsərinin yazılmadığı zamanda onun nəsr yaradıcılığını araşdıran elmi bir monoqrafiya yazıb çap etdirmişdi. Zənnimcə, S.Bəşirovun xüsusi yanaşma ilə Anar haqqındakı tədqiqatı özündən sonrakı ədəbiyyat bilicilərinin Anar yaradıcılığına diqqət göstərməsi üçün təkan olmuşdur. Anar haqqında çox dəyərli qeydlərlə çıxış edən müəlliflərin fikirləri sözün həqiqi mənasında Anarın kimliyinə işıq tutur. Görkəmli alimimiz, filologiya elmləri doktoru, professor Asif Rüstəmli Anarla bağlı düşüncələrində maraqlı məqamlara toxunur: "Yaradıcı ziyalıları cəmiyyətin üst qatında, ön cərgəsində yer alan, xalqın ən sevimli, nüfuzlu təbəqəsidir. Xalq yetişdirdiyi görkəmli mütəfəkkirləri, ictimai-siyasi xadimləri, işıqlı şəxsiyyətləri ilə tanıır. İstedadlı ziyalıların qoruyan və yaşadan cəmiyyət başqar sivilizasiyasının tərəqqisinə də təkan verir. Bu baxımdan ümummilli lider Heydər Əliyevin Xalq yazıçısı Anar haqqında 1998-ci ilin mart ayında səsləndirdiyi fikirlər bu gün də aktualdır və ədəbin yaradıcılığına münasibət baxımından çox dəyərlidir: "Hörmətli Anar!...Siz 60-cı illərdə ədəbiyyatımıza yeni ab-hava gətirmiş yazıçılar nəslinin görkəmli nümayəndələrindən birisiniz. Müasirlərimizin zəngin mənəvi aləmini qağığı və problemlərini yüksək bədii səviyyədə əks etdirən əsərləriniz daim ədəbiyyat həvaskarlarının diqqət mərkəzində olmuşdur. Başarıqlı milliliyiniz üzvi vəhdətini təşkil edən çoxşaxəli yaradıcılığınız cəmiyyətimizdə milli şüurun aşılmasına və xalqımızın bir çox ölkələrdə tanınmasına xidmət etmişdir". Asif Rüstəmli "Ziyalılıq etalonu" adlandırdığı həmin məqaləsində dəfələrlə Ulu Öndərin qeydlərinə istinad edir. Bununla da sanki gələcək nəsillərə anladır ki, görkəmli xalq liderləri böyük mənəviyyat sahiblərinə ehtiramla yanaşmaqda haqlıdurlar. Çünki cəmiyyətin mənəvi nizamının qorunmasında mənəviyyat sahiblərinin xidməti danılmazdır.

Əvvəli 8-ci səhifədə

Professor Qəzənfər Paşayev də ictimai-ədəbi mühitimizdə sözü keçərli ziyalılardandır. Onun düşüncələrində də Anarın xarakterik cizgiləri görünür. Qəzənfər Paşayevin qeyd etdiyi əsaslanaraq deyə bilərik ki, Anar ilk gəncliyindən istedadla yazıb yaradıb. Amma heç vaxt istedadına arxalanmayıb. Zəhməti daha üstün bilib. Bir sözlə, zəhməti ilə istedadını birləşdirmək gücündə olan sənətkar, şübhəsiz, xalqın sevimlisi olmalı idi. Q.Paşayev qeyd edir: "İllərdən bəri hər yeni il axşamı göstərilən "Ötən ilin son gecəsi" televiziya filminə baxanda düşüncələrə qərq oluram. Həyatın yazılmamış və dəyişməz qanunlarından bəhs edən bu əsəri Anar 22 yaşında yazıb. Aradan onilliklər keçib. İndi sağlığında klassikləşən, ümumxalq məhəbbəti qazanan, ölkəmizin hüduqları xaricində də yaxşı tanınan görkəmli yazıçımız Anarın 80 illik yubileyini elliklə bayram edirik. "Ədəbiyyat qəzeti" bir sayını yaradıcılığı ilə ürəkləri fəth edən, ədəbiyyatımızda epoxa olan yazıçımıza həsr edib. Qələm sahibləri, alimlər, incəsənət adamları onun yaradıcılığına və şəxsiyyətinə ehtiram və məhəbbətlərini bildiriblər. Xüsusən də Anar müəllim ürəyindən cərrahiyyə əməliyyatı keçirəndə insanlar ona ümumxalq məhəbbəti nümayiş etdirdilər. Haqqında neçə-neçə nigarançılıq və təəssüf dolu məqalələr çap olundu. Xalq şairi Fikrət Qoca, Çingiz Əlioğlu, Barat Vüsal və başqalarının arzu-istək və narahatlığını əks etdirən ithafları çap edildi". Bu qeydlərdə biz təkcə ədəbiyyat mühitinin yox, ümumiyyətlə, bütövlükdə Azərbaycan cəmiyyətinin Anara sonsuz sevgi bəslədiyinin də təsdiqi olan faktlarla qarşılaşırıq.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi Anar haqqında çoxlu şeirlər yazılıb. Əgər belə demək mümkünsə, Anar heqiqi poeziyamızın da inkişafında mühüm xidmətləri olan sənətkardır. Ən azı, şairlər ziyalılığa olan sevgini onun obrazında görə bilib və bunu poetik şəkildə ifadə etməyə çalışıblar. Qəzənfər Paşayev Barat Vüsalın poetik düşüncələrini örnək götürür:

*Şöhrəti də, şam da əsl şöhrət, şən edib,
Bu Vətəni bir az da o, Azərbaycan edib.
Bu torpağa, bu yurda tarix ərməğan edib
Anar - Dədə Qorqudu, Dədə Qorqud - Anarı,
Anar sevir bu yurdu, sevir bu yurd Anarı.*

*Özü də yaxşı bilir, onu necə sevirəm,
Yelina qanadlandı, uça-uça sevirəm.
Mən uca olanları tutub uca, sevirəm,
Görüm ağız büzənin ağız büzülə qalsın,
Canımı üzməsin, canı üzülə qalsın!*

*Bu, mənim Anarımdır, ona toxunmayın siz,
Mantək oxumasanız, onu oxumayın siz,
Yad tərəfə bu qədər belə yuxılmayın siz.
Gəlin bilək vaxtında doğmamızın qədrini,
Nə üçün belə böyük olmamızın qədrini.*

Barat Vüsal ilhamlı şairdir. Azərbaycanın mənəviyyat tarixindən də kifayət qədər məlumatlıdır. Elə ona görə də Anara həsr etdiyi şeirdə tarixi obrazları da yada salır. Ən başlıcası, Anar kimi şəxsiyyətlərin sayəsində vətənin daha çox Azərbaycan olduğunu bildirir. Zənnimcə, bu fikrində o, Anarın milli ruha nə qədər bağlı olduğunu diqqətə çəkmək istəmişdir. Şeir boyu

ANAR - KİM NECƏ GÖRÜR?

Xalq yazıçısı Anar haqqında yazılanlar üzərində düşüncələr

müəllif Anara sonsuz sevgi ilə onun obrazını tərənnüm edir.

Tanınmış publisist-yazıçı, alim Salatın Əhmədli də Anarın yaradıcılığına dəfələrlə müraciət edib. Onun ədəbi-publisistik əsərlərini dərinləndirən və əhatəli tədqiq etməyə çalışıb. Xüsusilə, Anarın "Yaşamaq haqqı" tarixi-publisistik əsərlərini təhlilə çəkməklə görkəmli ədibin bütün varlığı ilə xalqın taleyinə bağlı olduğunu göstərmişdir: "Anar 100 illik Azərbaycan tarixinin, bu dövrdə baş verən ictimai-siyasi hadisələrin, erməni-Azərbaycan ictimaiyyətinin xalqlara vurduğu ağır zərbələrin təhlilinə sanki yurtdan qayıdır, daha dürüst, doğru, prinsipial təhlilini verir. Tarixçilərin, araşdırıcıların apardıqları araşdırmalara, gəldiyi qənaətlərə istinad etməklə fikirlərində heç bir təhrifə yol vermədən həm peşəkar bir siyasətçi, həm bir cümhuriyyətçi, həm xalqın ziyalısı, alimi, publisisti, müəllimi kimi dəyərli fikirləri, nəsihətləri ilə bu məqalələrdə diqqəti çəkir. Anar Azərbaycan milli mətbuatının, milli-ictimai, siyasi həyatının gerçəkliklərini açıq, təhlil edir. 200 ilə yaxındır ortalığa erməni-müsəlman davasının toxumunu səpənlərin iç üzünü açıb tökülür, bu gün də o toxumu "cücərtməkdə" inadkarlıqla davam edənların xalqlar arasına saldıqları milli ədavətin köklərinin haradan qaynaqlandığını göstərir, gələcək nəsilləri düşmənin kim olduğunu unutmamağa səsləyir, aparılacaq doğru siyasi mübarizənin xəritəsini cızır. İnsanların başına gətirilən qanlı müdiblərin, erməni - Azərbaycan ziddiyyətləri ilə bütün türk xalqlarına qarşı yönəldilmiş çirkin siyasətlərin mənbəyini açıb tökülür". Məlum məsələdir ki, mənafe ovçuları olan iddialı dünya gücləri hər vechlə Azərbaycana sındırmağa, onun mənəvi iqtidarını çökdürməyə çalışırlar. Salatın

Əhmədlinin yazdıqlarından belə bir nəticə hasil olur ki, Anar kimi ziyalısı olan xalq heç vaxt mənən çökdürülə bilməz. Anar sözün, sənətin dili ilə mənəsub olduğu xalqın keşiyini çəkməkdədir.

Anarın yubiley illəri həmişə çox böyük təntənə ilə qeyd olunur. Onun geniş ədəbi və ictimai mühit tərəfindən qeyd olunan yubileylərinin birinə Gülxani Pənahnın tərtibi ilə "Şəxsiyyətin tarixi" adlı kitabda xalqımızın ən görkəmli ziyalıların qeydləri toplanıb. Tərtibçi Anarın yaradıcılığını ən müxtəlif yöndən əhatə edən geniş ön sözündə daha bir məqama da toxunur. O qeyd edir ki, Anar repressiya olunan görkəmli ziyalılarımızın əzablarla dolu mühitlərini filmə qayıyaya götürüb. Bununla da ədəbi tariximizin necə dəhşətlərdən keçdiyini nəsillərin yaddaşına yazmağa çalışıb. Elə müəllifin öz sözləri ilə qənaətin oxuculara çatdırsam daha düzgün olar: "Anarın böyük sənətkarlığımızın, xüsusilə, repressiya qurbanlarının taleyi, onların başı çəkmə müsbətlər, bu böyük şəxsiyyətlərin əqidə saflığı uğrunda mübarizədə cismən məhv edilsə də, mənan əbədi yaşaması məsələləri sənətlərində, nəsr əsərlərində yüksək bədii ustalıqla qabardılmışdır. Bu mövzuda əsərlər Azərbaycan xalqının Hüseyn Cavid, Əhməd Cavad, Mikayıl Cümşüqi, Abdulla Şaiq və adını çəkdiyimiz ustalarla ədəbi şəxsiyyətlərin həyat və fəaliyyətini gələcək nəsillərin də dərinləndirilməsi üçün dəyərlidir". Məlumdur ki, keçmiş dövrədən gələcəyə geden yolun doğruluğunu da bilmək çətindir. Bu mənada Anarın qələmə aldığı heqiqətlər tarixin çox ibretli səhifələridir.

Anar haqqında Vaqif Yusiflinin, Tofiq Məliklinin, Azər Turanın, İradə Musayevanın, T.Əlişanoğlunun və

başqalarının da qeydlərindən nümunələr götürmək olardı. Ancaq mən fikirlərimi dostum Əli Rza Xələfinin "Anar - meyar" əsəsindən öz etdiyim bir parça ilə yekunlaşdırmaq istərdim: "Azərbaycanın Xalq yazıçısı, millət vəkili Anar bir tarixi şəxsiyyət olaraq, yazıçı olaraq böyük hərfə yazılacaq ZİYALI tituluна sahib olan obraz Azərbaycan xalqının mənəviyyat salnaməsində əbədi yaşayacaqdır. 60-70-ci illərin yeni təfəkkür sahibi olan Anar sonrakı tarixi mərhələlərdə, hətta iradələrin sınağa çəkildiyi ən qarma-qarışıq, qaralıq tərsəfləri daha çox olan günlərdə belə, mənəvi bütövlüyünü qoruyub saxladı. Aldanmaların və aldadılanların xirdələndiyi, cılızlaşdığı, hətta əzildiyi məqamlarda Anar bütün əzəmətilə üstü ləkə götürməyən bir ayna kimi görünürdü. Mənim ələmdə o, Azərbaycan xalqının saflaşmış, durulaşmış hissəsinin parlaq obrazıdır. Bəlkə də, onu çox az başa düşməyənlər də əla bilər. Ancaq onun bir dərdi var ki, bu dərdə əriqə olmamaq mənəvi korluqdur: bu, Anarın ANLAMAQ DƏRDİDİR". Bu qeydlərdən bir daha məlum olur ki, Anarın həm şəxsiyyəti, həm də yaradıcılığı anlamaq dərdi üzərində motivasiya olunub.

Görünür, anlamaq məsələsi cəmiyyətin özəli və əbədi problemlərindəndir. Anlamağın əzablarını yaşayanlar həmişə cəmiyyətin diqqətində olub. Bu heç də o demək deyil ki, anlayan adamların həyatı əzəbsizliqdan keçir. Axtı anlamağın özü ələ başdan-baş əzəbdir.

Anar böyük yaradıcı və böyük şəxsiyyətdir. Həyatımızı zənginləşdirən simalardan biri də Anardır və biz onun varlığı ilə qürur duyuruq.